

որուն վրայ այժմ տեղեղոյն չէ խօսիլ, Անոր համար առէին ընդհանր ինքն ինքի (թէ եւն. նաեւ այս բառ իմիջէ) հնչիւններն այն կարծիքը՝ թէ «եղած է հասարակաց եւ հնազանդն աղբիւր» մը այս քրոջ, քան թէ բռնէ՝ «վերջինն եղած է նախազարգաւորութիւնը», Վերջին զկայ մէջ՝ չէ ուրի փաստ ո՛ր մէջ կը բերուէր ցուցնելու» որ Ս. Մեարութեւ Ե հնչիւնակ այս Վարդապետութեան: Առաջին եւ երրորդ ցուցումն այն է՝ թէ Վարդապետութեան մէջ բովանդակմաները յարմար են Մեարութեայ: Ասոր ընդդիմութիւն չկայ. բայց միայն այս՝ համոզելն փաստ չէ: — Երրորդը է որ Ս. Գրոյց վկայութիւնները հայերէնի համեմատ չեն. (ինչպէս վերը տեսնաւ) ասոր է այս փաստը.) ուստի յարմար է այս Մեարութեայ որ յոյն եւ ասորի աստուածաշունչը կը գործածէր ի փոքրօրէնեան կարգալու: — Զրրորդը՝ որ կարեն կ'ընէ թէ «ճառս յաճախողոյն» արեք Մեարութի, եւ այս ինչպէս Վարդապետութիւնն աշխարհիլ: Այս առթիւն դժմ կը բարուի ֆէլթիթեր գերմանացոյն: որ «Ծառախապատումն» ընծայեց Մեարութեայ: Վերջին կէտս ալ էր հարկէ խնդրական է — Լինգգերորդն է այն՝ որ ըստ հայերէնի ժողովոյն մէջ Մեարութեայ համար կ'ըստի թէ «լուստաւորեաց զերկիր Է այսպէս խորագրեցաւ» ինքեմ,» որուն նման բացատրութիւնը կան նաեւ կարեն մէջ: Ասորք՝ առանց համաճիչ պատճառի «վարդապետութիւն» անուն կողմ զրոյթեան համար բառած կ'առնուին, մինչ զեւս. եւ ոչ դիտելու, որ այս ճառն Ե գաղտնի ինչ տօն. զոս կը կրէ: — Անգերորդ եւ ուրիշքոր փաստերն են. Յոյնը «Եկզեխաստիկոն» կը կոչէին Մեարութի, զոր Յայտնաւոր էր «վարդապետ ժողովք բանից» կը մեկնէ: Ընդհանրապէս ալ տոյն այս մեկնութիւնը՝ մեր նիւթիցն համար որոշ բան էր չի հետեւիր: — Իսկ ուրիշ երրորդ է որ «Եկզիկոն» անուամբ մեզի հասած պատառիկ մը մէջ, (որուն ենդկայ գործ ըլլաւն արդեամբ՝ ենթադրութիւն է պարզապէս.) կ'ըստի թէ Մեարութեայ ձեռագր նորագոյնեան «կարգը զորոնցք Գրիգորի», Ասկէ էր հետեւցաւ՝ որ Մեարութի Գրիգորի Լուստաւորի բոլոր զործերը, (յառնալով եւ իշխուել Աշաթնանդիկոն Ս. Գրոյց մէջ Ս. Գրիգորի բերան գրուած իտպը, «Ծառախապատում» եւ «Պատառագանաման» — երեքն ալ «ստանուել» կոչուելու արժանի. —) բոլորովին կեդրապետական են ընտելն Ս. Մեարութեան: Աստից մէջ կ'առնու. հնչեանքն նաեւ Աշաթնանդիկոնի գրերն եւ անոր հետ կից Վարդապետութիւնը: Ասկէ առէի բռնաբառ մեկնութիւն երեւանայեւ Փոփար էր: Մի՛ միայն ապացոյցն որ կրնայ ուղեցէ արժէք մ'առնենալ, եւ եօթներորդեան, այսինքն որ Ս. Սահակոն եւ Մեարութեայ առ Պրիգիլ քրած թուղթին «համատ.տառ.ութիւն եւ վարդապետութեան մէջ եղած ծառիկ», Միտնա անծանօթ է հնչեանքին, որ այս թղթին բան աղբիւրն ոչ թէ Վարդապետութիւնն է, այլ Ե—գրի գրիքը, սոսկ Էջեր ամբողջ օրինակած են: Այս մասը կ'ընդհատենուր Լ. Յ. Վ. Գաթիքճեանի Լուսոյց շինարարականաց քննութենէն, որ մօտ օրես լոյս կը տանէ:

Հ. Յ. Տ.

1954年10月31日

Է Ա Յ Ի Ա Ի Տ Ա Ա Ն Ր Ի Վ Ե Յ Ը

915704 419

(p z, z p r e p l s r)

(C-70-620-10-11-1)

የ ሊባኮኑ ደ.

իդու թ որ անցած էր
կատարինէ Բ ի մար-
մին ամենայն Տարա-
ւոր փառաբորւ ի եամբ
գեղեցիկամբնին էր
յանձնուած: Պօղոս որ-
դիական Վրդին պար-
տաւորութիւնն կատա-
նէր. այժմ ալ մի-
աջնեան տէր էր, եւ իւր
անձնաց բարօրութիւն ու տառապանքը:

Նորաստեղծ ինքնակալին բնառորոշվելու լա-
երի, Հաստատրիմ ամուսին, օրինակելի Տայր էր
Պոզդա Մ Տանգերձ բարեբախտվեանմա, բայց այն
ստանձնութխելը՝ յորում՝ այս բացըրձակ իշխա-
նու Տանգեր Տաննելին յառաջ ապրան էր, իւր
վրայ լաւ ազդեցութխին մ՝բրած չէր: Ինք՝ որ կը
Համարէր թէ երկայն ժամանակ անծանօթ մնա-
ցած էր, սոյն բարձրութեան վերանալով՝ կտրի
Տաղալնդութխին կը պահանջէր: Կատարելանք
արքունիցայ նաւրւ ու ազատ սովորութիւնը՝ Պո-
զդոսի ինքնակալութեան առաջին օրերն իսկ՝ նախ-
կին սովորական ձեռաշատ արարողութեանց տեղի
ստեան էր: Կայսերական վերարկուն, գաւազանն
ու թագը միշտ կը գործածուէին, երբ մէկն ընդ-
ունիլ Տարկ բլրար:

Կայսրին իւր առանձնասենեակն էր: Այս ըստ
բաւականի ընդարձակ սենեակն՝ որուն պատերը
ծաղկէնկար կաշւով էին ծածկուած, աչքի դար-

¹ 152 400;
² 159 400--408;

նող բան մը չունէր: Կայսեր բազմամիւ գրքերով ծանրաբեռնեալ գրասեղանին դիմացը՝ պատի վրայ կախուած էր նկար մը՝ որ բնական մեծութեամբ կը ներկայացնէր զՊետրոս Գ, Պօղոսի անձկալի եւ անմոռանալի հայրը: Պետրոս Գ կարծես ծանրութեամբ իւր որդւոյն կը նայէր եւ անոր խոհեմութիւն կը յանձնարարէր: Բայց Պօղոս առանց ամենեւին միտ դնելու՝ մեծաբայ կը շրջէր սենեկին մէջ եւ սաստիկ զբաղած էր տուն տալով՝ զոր երկրորդական սեղանի մ'առջեւ նստող պաշտօնակալը կը գրէր:

Այս գրառքի պաշտօնակալն ինքն իսկ Գրիգորովիչ էր՝ նախկին տեղակալը, իսկ այժմ՝ Կայսեր արակէց առընթերակալը: Պօղոս կայսերական իբր առաջին շնորհք ազատած էր զԳրիգորովիչ, որ շողջորդութեամբ եւ հաճոյարարութեամբ այնպէս կը վարուէր, որ կարծես՝ Կայսրն առանց անոր չէր կրնար մնալ: Նոր ինքնակալին ոտքն ինկած խոտովանած էր թէ թշնամութիւնն ու ասելութիւնն իւր յանցանքը ծայրայեղութեան էին տարած. — եւ թէ իւր յանցանքը յայնմ էր միայն, որ Պօղոսի ինքնակալութեան սկզբնաւորութեան բաղձնացած էր — եւ այսու օրինակաւ դիւրաւ ներման արժանի եղաւ, եւ Կայսրը զինք իւր առընթերակացն անուանեց:

Չարին սենեակն էր միանգամայն փեթերուպուրիկ ստիկնապետն՝ Վեդերբերգը կոմսը, կայսերական ութաղնեքուն գործադրիչը. այս անձն իւր հարկու խստութեամբն շատ սիրուած չէր:

Վերջին ժամանակներն արեւունաց մէջ սպրդած մտած այլեւայլ անսովոր վարմանց առջեւն առնու համար Կայսեր ութաղ մը գրեւ տուած միջոցին՝ դուռը մեղմով բախելէն ետեւ ծառայ մը ներս մտաւ եւ Նորին կայսերական Բարձրութեան՝ Չարեւիչն գալուստն իմացուց: Ուղած ժամանակը Տօրն առանձնասենեակը միտնելու ազատութիւնը գործածելով՝ յանկարծ ներս մտաւ Աղեքսանդր: Լի մեծարանօք ողջունեց իւր հայրը եւ համալուրեց անոր արջ. եւ միւս երկու անձանց շնորհալից ողջոյններուն՝ գլխով պատասխանեց:

«Իբր արեւսարկու կու գամ կը ներկայանամ Ձեզ, հայր իմ եւ տէր. ըսաւ իւր բնասուր քաղցը եւ գրաւիչ եղանակաւ: Օրովիչ իշխանը զիս Չեր Վեհափառութեան առաքեց. անելանելի բոլոր մէջ կը գտնուի. Չեր Վեհափառութեան հրամանն հնազանդելու պարտքը՝ հայրական ղեգացմանց դէմ սաստիկ կը մաքառի:

Անշուշտ կը յիշէ Չեր Վեհափառութիւնը թէ Ֆէոտորա Օրովիչ սիրով կապուած է Ալեքսի Լաֆոն անուն երիտասարդ պաշտօնակալին հետ՝ որ հանգուցեալ Կայսրուհւոյն մատուցած մէկ ծառայութեանը համար՝ պիտի բարձրանար. բայց ցաւալի արկածը — ։

Կայսրը մեքսիկական ձեւ մ'ըրաւ եւ ճակատը խորշոմեցուց: «Այս ամէն բանի անտեղեակ ըլլաք, ըսաւ. Լաֆոն տեղակալը իւր հաւատարմութեամբը մեզի կասկածելի է: Լաֆոն զուրկ է այն ամէնէն, ինչ որ Գրիգորովիչ իւր մեծին ունեցած սերէն ըրաւ՝ բնականաբար չափազանցութեամբ. բաց աստի՜ գաղղիացի է, այսինքն ընկերակարականաց նորահնար ապակեանից գաղափարներովը սնած մեծցած. եւ ես այսպիսիները մահու չափ կ'ատնեմ: Զինք բարձրացնելով եւ իմ երկրիս հարուստներէն միոյն հետ ամուսնանալուն հաւանութիւն տալով՝ թերեւս ինձ ֆեսա հասցնելու միջոց տամ՝ ձեռքը:»

«Վեհափառ տէր. գուցէ Աղեքսանդր, իմ գիտցածին նայելով՝ Լաֆոն այնպիսի գաղափարաց տէր մարդ չէ, եւ ի՞նչ ծածկաթոյն զուպարտիչ լեզու մը — ։

Յատմամբ իւր որդւոյն նայեցաւ Կայսրը: «Փորձեալ ծառայիցիս աւելի կը վստահեմ: Ֆէոտորա Օրովիչ՝ Լաֆոն տեղակալին ամուսինը պիտի չըլլայ. — անոր ուրիշ մէկը որոշած եմ ես — իմ առընթերակացս՝ Գրիգորովիչ՝ Օրովիչ տան որդին եւ անոր հարստութեանց ժառանգ պիտի ըլլայ:»

Մեծ-իշխանն Աղեքսանդր սահմութենէն գունատեցաւ:

«Ես կը կարծեմ թէ Գրիգորովիչ իրեն մատուցուած այս պատուէն կամակար հրաժարելու չափ պատուաւոր մէկն է, ըսաւ պաշտպանելոյն աչաց նայելով, որ անպատկառութեամբ Մեծ-իշխանին երեսէն աչելն յերկիր չնսնար-հեցուց:»

«Ներեցէք, Մեծափառ տէր, պատասխանեց Գրիգորովիչ համարձակութեամբ. եթէ ամենողորմած Կայսրն ինձ հրամայէր ստորանգոյն կնոջ մը հետ ամուսնանալ, անտրտունջ կը հնազանդէի. արդ միթէ հնամ է հրաժարիլ, երբ ինդիրն այնպիսի անման էակի մը համար է, որ եւ շատոնց արտիս մէջ առաջին տեղին գրւած է:»

«Եթէ չեմ սխալիւ, արեւեալ վիճակի մէջ Ֆէոտորա իշխանուհին թշնամանած էք, ընդհատեց Մեծ-իշխանն կասկած անօք:

«Զբաղարարութիւն, լոյ՜ չարահնար զուպարտութիւն:»

«Զբաղարուծիւն է այն լուրն ալ, Գրիգորովիւ, զոր ի բազմաց Տեոսէ լսած եմ, յառաջ տարաւ Աղեքսանդր, թէ շեր հայրը Գրիգոր Գրիգորովիւ» երբեմն վաճառական՝ այժմ՝ Արեւիկայի տափաստանաց մէջ կը գտնուի փոխանկարգի խորգախորն համար»:

Կայրը մտադրութեամբ կը լսէր:

«Ի՞նչ է ասոր մեկնութիւնը, Գրիգորովիւ?»

Թէեւ Գրիգորովիւ գունատեցաւ, բայց եւ ոչ իսկ վայրկեան մը չփոխեցաւ: «Ա՛յ. Վեհափառ տէր, ըսաւ սաստիկ զգածեալ, Նորին կայսերական Բարձրութեան լսածն ճիշդ է: Այն մարդն՝ որուն կենցաղս պարտական եմ եւ որուն չափազանց շուայրութիւնը չափաւորելու համար ձեռքէս եկածն ըրած եմ ժամանակին, սոյն ու ճիշդ գործած է եւ իբր պատժապարտ Արեւիկա առաքեալ: Չեր Վեհափառութեան ոտքն ինչա՛րով՝ հօրս ներում եւ կամ աքսորքի մէջ անոր կենակից ըլլալը խնդրելէ չէի գագարեր, եթէ Գրիգոր Գրիգորովիւ մեռած եւ իւր վերջին ողջոյնն ու օրհնութիւնն ինձ առաքած չըլար. առ այժմ ուրիշ բան չեմ կրնար ընել, եթէ ոչ լալ ու ողբալ հայրս»:

«Ինչպէս հաւատարիմ զինուորները կը սիրեմ, նոյնպէս եւ հայրասէր որդիները», յաւելցէր Պօղոսը՝ նայելով Աղեքսանդրի, որ տարակուսանք միտ կը զներ Գրիգորովիւ պատմածին: «Ուրեմն յառաջ տանիք մեր գործքը, աւելցուց իւր կայրը:

«Ներեցէք, Վեհափառ տէր, շատ աղաչեց Օրովիւ իշխանը —»:

«Օրովիւ իշխանին համար ինչո՞ւ զարտուղութիւն պիտի ընենք, ըսաւ կայրը. թող ինքն ալ ուրիշներուն պէս վարուի: Պէտք չեմ մոռնալ այն հաւատարիմները՝ որ կաշինս բնական ժամանակս ինձմէ չհեռացան եւ ինձի հաւատարմութեամբ պահպանութիւն ըրին այն ատեն, երբ ես նշանակութիւն չունէի այն պետութեան մէջ՝ զոր երբեմն պիտի կառավարէի: Թէկնապահ զեղիս պաշտօնակաշններուն աստիճանը պիտի բարձրացնեմ եւ փեթերսպուրի գնդերուն մէջ պիտի յառաջացնեմ»:

«Վեհափառ տէր, Չեր կամքն անփոփոխելի է. գոչեց Աղեքսանդր սաստիկ յուզեալ եւ խռովեալ. պէտք է մոռնել որ այս բարձրացուցումս միւս պաշտօնակաշնները կը վերաւորէ, երբ տեսնեն թէ այնպիսիք իրենց գլուխը կ'անցնին՝ որ իրենցմէ վար էին աստիճանաւ: Վեհափառ տէր, Չեր միտքը գրածը կը վշտացնէ պիտակ ալիք բազմութիւ պաշտօնակաշններ՝ որ իրենց

արիւնը Ռուսիոյ կայսերական տան համար հեղած թափած են»:

«Հաստատուն է կամքս, պատասխանեց Պօղոս կտրուկ եղանակաւ, այսու բարձրացումս պաշտօնակաշն մտքէն ամէն խորհրդանութեանց բողբոջն անգամ խել կը դիտեմ. թող ամէնքն գիտնան թէ այս է կայսեր կամքն, եւ հպատակին»:

«Հայր, այս կամքը Չեր սրտէն չի բղներ» որ գեթաւատ է եւ արգար: Վայ անոր՝ որ այս խորհուրդը Չեր լսեցաց չնչնէր է: Քննեցէք եւ խորհրդածեցէք: Այս գործողութեան յառաջ բերելի տպաւորութիւնը եւ վատտակար որ պաշտօնակաշն կրելի զոյգումը կրնան ըստ իս խառնաշփոթութեան պատճառ ըլլալ»:

«Խառնաշփոթութեան վրայ խնդիր ընողն ո՞վ է» ըսելով՝ ոտք ելլէ հրամայեց կայսրը իւր որդւոյն՝ որ իւր ոտքն ինկած էր:

Ոտք ելլելով՝ կանգուն կեցաւ. Աղեքսանդր: «Հայր, առաջարկութիւնս Չեր հայրենի կամքը պարտաւելու դիտաւորութեամբ չըրի. ըսածներս հնազանդ որդւոյ, հաւատարիմ հպատակի մ'աղաչանքներն էին՝ զորոք ամենայն հպատակութեամբ Չեր Վեհափառութեան առջեւ պարզել հարկ համարեցայ»:

Խոնարհեցոյց գլուխը եւ հեռացաւ:

«Կորին Վեհափառութիւնը մշտ արգարագատ եւ վեհանքն է, շնչեց Գրիգորովիւն ոտտիկանապետին ականջն վար, բայց այնպէս ձայնիւ՝ որ կայսրը լսեց»:

Պօղոս իւր առնթմանակաշնի դարձաւ. իւր ճակտին վրայ կուտակեալ ամպերը տակաւին պարզուած չէին:

«Քեզի կը վստահիմ, Գրիգորովիւ, ըսաւ ծանրութեամբ, մի միայն հաւատարիմ ծառայ ըլլալուդ համար. շատ բան քեզի ներեցի, զոր այլոց չէի ներեր: Բայց վայ քեզ, եթէ գայ ժամանակ մը՝ յորում հակառակը հաստատեն այլեւայլ ցուցումներ, զորոք դուն չկարենաս ցրել: Նոյն ժամանակ արդար բարկութիւնս զքեզ կ'սրի խորտակէ, ինչպէս որ բարեբար ձեռքս զքեզ բարձրացուց: — Հիմա միւս ուրաքան ալ ըսեմ, դուն գրէ եւ անմիջապէս պատերազմի պաշտօնարանն առաքէ որ անյապաղ ի գործ դրուի»:

* * *

(Օրովիւ իշխանին պալատան սրահներէն միոյն մէջ նստած էին հայր ու դուստր: Բոլորովին գունատած էր Ֆէոտորայի մշտազուարթ

դէպքն եւ տխրագոյած աշերէն արտասուաց հետքեր կը նշմարուէին: Իշխանն ալ զուարթ չէր:

«Ուրեմն ամենայն ինչ ի դուր է, հարցուց իշխանուհին: Ուրեմն իպսեր կամքը կը խղէ կը բառնայ այն զօրն՝ որ զիս Ալէքսիի հետ կապած էր:»

Նոյն իսկ Աղէքսանդրի աղաւանքն լսելի չեղաւ, պատասխանեց իշխանը. կ'երեւայ թէ իպսըրը քեղի ուրիշ մէկը սահմանած է:»

«Բայց ես չեմ թողուր որ ինծի հետանբան գրաստի մը պէս վարուին, ըսաւ ֆէոտորա՝ յուզեալ: Հայր, դուն ալ անտարբեր չես կրնար մնալ. ազատէ աղէիդ:»

«Զեռքէս բան մը չի գար, պատասխանեց իշխանը ծանրութեամբ. իպսեր մի միայն խօսքը կրնայ ամէն ունեցածս, մտքը թողած համայն ժառանգութիւնը բառնայ: Քու կամ իմ բերնէս ելած մերժողական խօսք մը կրնայ զմեզ մուրացիկ ընել:»

«Իրնամ՝ յանձն առնուլ՝ հարուստ ըլլալ եւ յաւիտեան արտազգեաց յիշատակ մը կրնլ սրտիս մէջ: Սոյն յիշատակը անէծքի պէս վրաս պիտի ծանրանայ եւ այս կրնայ ամէն երջանկութիւնը դառնացընել: Հայր, մի թողուր որ պոք յիշատակը յիս հաստատուի:»

Միշտ առաւել կը միթագնէր իշխանին նայուածքը:

«Այո, դառն բան է յիշատակը, ըսաւ իշխանը մեղմածայն ինքն իրեն. բայց մարդ ժամանակաւ կը մոռնայ, կը ստիպուի մոռնալ — ֆէոտորա այլալլած՝ բազկան հօրը պարանոցը պատեց: «Դերէ, հայր, եթէ անհաճոյ յիշատակներ ի քեզ զարթոցի, ըսաւ բռնի ծիծաղով: Զուարթ ըլլալ եւ քեզմէ օրինակ առնուլ կ'ուզեմ, վասն զի որչափ կը գուշակեմ դուն ալ քու վրայէդ արտաքան յիշատակ մը ջնջել եղծանել կը ճանխի, որ եւ յաճախ միջին ստուերներ կը ձգէ կնիացդ ընթացքին վրայ:»

«Այո, որդեակ, տխրական եւ ցաւաբեր յիշատակ մը, կրկնեց իշխանը. վախճանելոյ մ'անէծքը վրաս կը ծանրանայ. բայց Աստուած գիտէ, որ սոյն անիծից արժանի չէի եւ չեմ — Գուռը բացուեցաւ եւ լափոն տեղակային գայլուսոր ծանուցուեցաւ: Լափոն սաստիկ յուզեալ՝ ներս մտաւ:

«Ալէքսի, ի սէր Աստուծոյ, բնչ ունիք,» գոչեց ֆէոտորա:

Իշխանն ալ այլալլած ոտք ելաւ:

«Պաշտօնէս հրաժարեցայ, ըսաւ խղուկ ձայնով. Ինչ կարծեկից հազարաւորաց օրինակին հետեւեցայ. մէկ երկու օրէ ի վեր բանակի մէջ շօջող լուրը ստուգուեցաւ. — իպսըրը իւր թիկնապահ հաց ջոկատին պաշտօնակներուն աստիճանը բարձրացընելով՝ մեր բանակին մէջ մուծեց անոնցմէ, որով բարձրանալու անկախութիւն ունեցողք տեսան թէ ի դերեւ ելաւ իրենց յոյսը. — Գրիգորովիչի մէկ բարեկամն անմիջորդական մեծս եղաւ:»

«Թշուառ. ըսաւ ֆէոտորա ցաւակցութիւն արտայայտող ձայնով մը. Զեր պատուոյ զգածումն, Զեր զինուորական եռանդն որչափ կը վերաւորուի այս աննախամեծարութեամբ: Բայց քաջութեամբ տարէք այս հարուածին անհամար ազնուականաց հետ:»

«Բայց աւելին կայ,» գոչելով Ալէքսի՝ կայսերական հրամանագիրը գողողողով իշխանին մատուց, որ թուղթը պարզեց: Դասեթ ուղեղն էր, զոր Օրովիչը բարձրաձայն լու ի լու ներկայից կարդաց, — ուղեղն վրայ յաւելուած մ'եղած էր, թէ ամէն պաշտօնակալ՝ որ նոր յարաբերութեանց մէջ ծառայել չ'ուզեր, ընդ պատժով Սիպերիա աքսորուելու՝ երեք օրուան մէջ մայրաքաղաքէն իւր հայրենիքը մեկնելու ստիպուած է:

«Անկարելի կ'երեւայ ինչ, ըսաւ իշխանը. բազմաթիւ ֆեթերսպուրկից պաշտօնակալք կան, Ինչպէս կրնան ասոք մայրաքաղաքը թողուլ եւ իրենց հայրենիքն երթալ:»

«Թող անոնք վեհապանծ անսահման Ռուսաստանի պողոտաներուն վրայ հայրենիք ինդրեն, ըսաւ երիտասարդ պաշտօնակալը լի դառնութեամբ. ես տո՛ւ չեմ մեկնիր, Ինչ որ ալ թող ըլլայ: Իմ ասկէ ծանրացող թշուառութիւնն կարծես բաւական չէր, ահա այսօր անձկալի սնուցէ՛ս՝ լափոնն նամակ մ'առի. զիս տեսնելու ցանկութիւնը զինք հանգարտ չի թողուր եղեր, ուստի առանց ընտանեաց եւ բարեկամի փարիզէն ծամբայ ելեր է քանի մը շաբաթ ինծի հետ անցընելու նպատակաւ: Եթէ իւր բազուկներն կարկտէ, Ինչպէս պիտի գտնէ զիս: Ոչ, ոչ, գոչեց պատանին սաստկութեամբ. չեմ մեկնիր եւ չեմ կրնար մեկնիլ ֆեթերսպուրկէ:»

«Բայց Զեր մեկնումն անհրաժեշտ է, ըսաւ իշխանն ծանրութեամբ: Օրինաց խտրութիւնը գիտէք. դարձեալ եթէ չմեկնիք, զֆէոտորա մեծամեծ հողոց կը մատնէք:»

«Զեմ կրնար զֆէոտորա թողուլ, ըսաւ Ալէքսի յուսահատութեամբ. եւ Ինչպէս կրնամ

մնալ՝ պատիւս եւ զգացմունքս զօհելով։ Ա՛յ. լաֆոն՝ չայրս իմ տեղս կը կարմրէր, նշոյպէս եւ ես, եթէ այսպէս վարուիմ։

«Կայսեր առնելեքակալը՝ Գրիգորովիչ Տաղարապետը՝ Նորին Վեհափառութեան մէկ հրամանը բերած է», ծանօթց ծառայ մը։

Վալերն ապշեցան. նոյն իսկ իշխանը յանկարծակի եկաւ։

«Կազմէս սրահը տար, հիմայ կու գամ։»

«Այս մարդուն բերածը լաւ բան չի կրնար ըլլալ, ըսաւ Վալերն։»

«Տեսնե՛ք, պատասխանեց իշխանն ելելով. դուք հոս մնացէ՛ք։»

Մեկնիլն ու գառնալը հազիւ երկու վայրկեան տեւեց։

«Այնչեղութիւնը կարճատեւ եղաւ, այնպէս չէ՛, հարցոց գողգոլուն ձայնով. Կայսեր իւր առնելեքակալին բերնովն ինձ յայտնել հաճածն ալ կարճ բան մըն է։ Ընդ խիստ պատժովք կը հրամայուի ինձ տունս այն երիտասարդ պաշտօնակալաց գէմ փակ պահել՝ որ զինուորական ծառայութենէ հրաժարած են եւ երեք օրուան մէջ ֆելժեքսպուրէի պիտի մեկնին։»

Վալերսի գլխարկն առաւ։

«Զեմ՝ ուղեր, որ Կայսեր բարկութիւնն իմ պատճառաւս այս տան վրայ գայ. ըսաւ լի տրտմութեամբ. մնաք բարեաւ։»

«Այս վիճակի մէջ չես կրնար երթալ, Վալերսի, գտնելով ֆէտորա՝ չլծողոց որ մեկնի, եւ հորը դառնալով՝ գլխաւ եւ օգնէ մեզի, հայր, ըսաւ։»

«Մեր տունը իրեն բնաբան ընտրած է՝ ըսաւ իշխանը, հնազանդութիւնը՝ երանի՛ թէ բաւական ըլլար այս միմիայն զոհն — »

«Դեռ աւելին կայ, հարցոց ֆէտորա գողողողալով։ Միթէ բաւական չէ մեր տան բաւելեալին գէմ՝ գոնե՛րը փակել, երբ գիտենք թէ ի կարտութեան է. դեռ Խնչ բան կրնան մեզմէ պահանջել։»

«Խնչին իսկ զբեղ, շնչեց իշխանն անձայն։ Գրիգորովիչ ինձ ծանօցց, որ Կայսրն իրեն լիազօր իշխանութիւն տուեր է ձեռքդ խնդրելու եւ թէ ինքնին իսկ Կայսրը հարսանեաց հանդիսին ներկայ պիտի գտնուի։»

Ընդդէմ՝ ակնկալութեան իշխանն՝ ֆէտորա ամենեւին չլքողովեցաւ։ Առանց հորը պատասխան տալու եւ յուսահատութիւն ցուցնելու՝ անցնելով Վալերսին եւ իշխանին անջնէն՝ մեկնիլ կուգէր։

«Ո՛ւր կ'երթաս, ֆէտորա։»

«Կայսեր։»

«Խնչ կ'ընես. ամէն բան եղծանել կ'ուղես, գուցէ իշխանն զարհուրած՝ դուն զՊօղոս չես ձանձար. իւր ծրագիրներուն հակառակ որեւիցէ բան՝ զմեզ անոր աչքէն կը հանէ — այն ատեն միայն կը գիշանի, երբ իւր կամքը կը կատարուի։ Բէ՛ւ մը խորհրդածեմէն վերջը՝ հոս նայեցէք, ըսաւ. Սամարովի կալուածոցս մէջ ծերունի մեծարգոյ քահանայ մը կայ, այսօր իսկ մէկը կ'առաքեն, զինք հոս կը հրաւիրեմ. քանի մ'օրէն հոս կ'ըլլայ։»

«Դուռն, լաֆոն, առ երեւոյթ կը մեկնիս. մեկնումը՝ որչափ անախտ կ'ըլլայ. այնչափ լաւ։ Մերձակի կայսրանք քեզի ծառայ մը կը սպասէ. հոն ձին պատրաստ կ'ըլլայ եւ մեր աւարանոցը քեզի պատաստանարան կ'ըլլայ մինչեւ խմայելովի հոս հանիլն։ Վերջէն գոց կառքով զբեղ քաղաք բերել կու տամ. ամենայն ինչ պսակի համար պատրաստ եւ կազմ կը գտնես, զոր մեր մատրան մէջ անձայն կը կատարենք, իմ ազդեցիկ զօրութեամբս զիւրաւ անցագիր մը հոգալ կը յաւոյրեմ, որով՝ դուռն կեղծ անուամբ նոյն գիշերը ֆէտորայի հետ արքայանիստ քահանայ կը մեկնի։ Թէ անիկ վերջն ինձ Խնչ կը շահեղիպի՝ զայն չեմ գիտեր, բայց հարկ է որ ֆէտորա երանիկ երջանիկ ըլլայ։»

Անպատում ուրախութեամբ ընդգրկեց մանկամարդ օրիորդն իւր հայրը. այլ Վալերսի անոր ուրախութեան մասնակից չեղաւ։

«Մի աճապարէք, այլ մտածեցէք, ֆէտորա, որ 2եր հայրը զմեզ բախտաւոր ըրած ժամանակ, ինք զինք կը զօհէ։ Կրնանք զ2եղ Կայսեր բարկութեան առարկայ ընել, իշխան։ 2էք գիտեր որ Կայսեր կամեց հակառակողը Սիպերիա կ'արտաքուսի։»

Ֆէտորա զարհուրանք ետ կեցաւ։

«Տէր Աստուած. Ճշմարիտ է Վալերսին ըսածը, հայր։»

«Օրովիչ իշխանը անփաս կը թողուին, ըսաւ. առ առաւելն ստացուածոցս մէկ մասը կը գրաւուի եւ կ'արտաքուսի։ Բայց ցայս վայր տատամիշտ ասոր համար չէր, այլ կայսերական հրամաննին անհրաժեշտ գտնուիլ չուզիլէս. բայց ալ որոշած եմ. եթէ արքայութիւն ձեզի կու գամ։»

Վալերսի իշխանին ձեռքերն իւր շրջանց մերձեցուց։ «Խնչպէս այսպիսի բարութեան արժանի եղայ, ըսաւ սաստիկ շարժելով։»

«Արդիւնքդ, պատանի, — կ'ուզեմ յայտնի խօսիլ — այնպիսի անձի մ'ունեցած նմանութիւնդ է, որուն երբեմն անխառնութիւն

մ'ըրած էի. բայց չկարծես թէ անոր մահն ինձ ցաւ չպատճառեց: Ալլըքսի, անգամ մ'անմտադրութեան խօսք մ'ըսի եւ երջանիկ տուն մը կործանեցի: Միմազգած յիշատակ մը սրտիս վրայ կը ծանրանայ, զոր եւ ոչ իսկ նոր անունը, "իշխան", տաղտոյր կցեալ եւ պիտի կարենայ ջնջել: Այս է պատճառն որ երջանիկ տուն մը կանգնել Հաստատուել կ'ուզեմ" կործանածիս տեղը — Ուրեմն տունդ գնա, Լաֆոն, ինչ որ ճանապարհորդութեան հարկաւոր է, պատրաստէ եւ ոչ որ իմանայ մեր հոս որդշածն, զոր Աստուած պակէ իւր օրհնութեամբ:»

(Էբրեւ-ի-ի-ի)

ՅՈՒՐԱՆՈՒՐԵ

ՆՈՐԱՆՈՒՐԵ

Դարձնալ մոր միջոց մը ընդդէմ՝ այտուցոտտուտու
թորոտի:

Պերլէնի Borsen-Courier թերթին ըսածին համեմատ, պուլկարական գնդին՝ Ռիստովսկի Դորալէն բռնչին հնարած գնդով շատ մը փորձեր եղած են, որոնք լիւով յաշտութիւն ունեցած են նոյն բռնչին ձեռքը: Դորալէնի գնդն արդէն իսկ ծանօթ է. բայց ցայժմ՝ պատուարիտին համար չէ գործածուած: Թէ ինչ պարագայից մէջ այդ գնդը պիտի գործածուի, գեւեւ Յունուար ամսէն ի վեր կը քննուի:

ՏՆՏԵՍԱԿՈՒՆ

Որտեղից փոխադրութեան կարենոր գիւտ մը:

Պաղղկական գործատուն մը շատ հանճարեղ զիւտ մ'ըբա՛ւ ուտելիքն ամառը թէ տան մէջ դիւրութեամբ երկայն ատեն անտպական պահելու եւ թէ չբռնկաւաց եւ նաւու վրայ երկայն ատեն անվատ ծանապարհորդելու: Ուտելիք փոխադրելու ժամանակ՝ մանաւանդ ամառը, որպէս զի տաքութենէ չապականի, ամբարաւոր առարկաները սառուցող լիցուտ արկղներու մէջ կը գտնին, կամ նաւերու մէջ՝ նաւին մէկ մասին որմը դատարի կ'ըլլայ, ուր սառայլ լիցնելով՝ ամբողջ ընդունարանը ցուրտ կը մնայ: Արդ՝ այս գիւտին համեմատ՝ ընդունարանը ջրապատող որմը դատարի է. այս միջոց պարզ ջրով կը լցնուի: Զեյ մէջէն օձման եւ զատարի խողովակներ կ'անցնին, այս խողովակներու մէջէն ծորելի ջրառաւանակը մը կ'անցնի, որ խողովակներէ հոտած անցած ժամանակ՝ խողովակները ջրապատող ջուրը կը սառեցնեն, որով սառուցիչ հաստատուն որմ մը կը կազմուի: Ասով կարելի է սառայցը միշտ պիտի վիճակի մէջ պահել, որով ջրառութիւնը միշտ անխնայն աստիճանի մէջ կը մնայ ընդունարանին մէջ:

ՄԱՆՐԱՆՈՒՐԵ

Աշխարհիս ամենամեծ նաւը:

Երբ 1869 թ. Սուեզի ջրանցքը բացուեցաւ, եւ այսու՝ նաւագնացութեան մասին մէջ ինչ ինչ փոփոխութիւնք եղան, ընդ հանրապէս կը կարծուէր՝ թէ առաջատարուր նաւերն ամենայն ուրեք շահեաւերու տեղի պիտի տան, եւ տակաւ ի սպառ պիտի վերանան: Սակայն այսպիսիք իրենք զիջեցը այն ենթադրութեամբ կը խորեն թէ առաջատարուր նաւերն ի գործածութեան չեն: Իրաւացի է հասարակաց կարծիքը՝ թէ նաւերն ալ զոյղն ընդարձակութեամբ կամ տարողութեամբ չեն շինուիր, եւ ի սկզբան անդ անշուշտ ոչ որ կը մտածէր թէ կրնան այսպիսի հսկայ ու հազիւն առաջատարուր նաւեր պատրաստուիլ, որոնք հեռաւոր ծանապարհորդութեանց մէջ իսկ շողենաւերու հետ կարենան մրցիլ: Արդէն քանի մը տարի առաջ երբեկայինն կամ "Երբեք երբորը" կոչուած նաւը շատ զարմանք պատճառեց Հաւրի նաւահանգիստը: Այս նաւն ամերիկեան զօռ մը կը կրէր, եւ զերթէ 2936 տակաւաւաքի տարողութիւն ունէր: (Ամէն մէկ տկուսիք. 1000 բրիկով. է.)՝ Նաւը փայտէ շինուած էր, եւ մտադրութեան արժանին այն է՝ որ թէպէտ ոչ անհնարին, բայց դոնէ շատ գօտուարին է փայտէ այսպիսի բաներ պատրաստել: Բայց ինչ որ փայտով չինէին անկարելի էր, նոյնիսկ պաշտօնը պողպատը կը կատարէր, որուն յաճախ նաւագործութեան գործածութեամբը՝ հսկայաբաշխ յառաւանցած է: Յաջապէս ստոր իրնայ մեզ ժողայլէ շարեկայմեան "Հիւսիսը, որ 5150 տկուսի. տարողութիւն ունի, գարձեւց հնդկայմեան "La France", 6160 տկուսի. աշխարհիս ամենամեծ նաւը: Այս նաւը 114 մեգր երկայնութիւն ունի, լայնութիւնը 15 մեգր, խորութիւնը վերի կամրջէն մինչեւ յատակը 10 մեգր: Կայմերը, առաջատարակները, ինչպէս նաեւ զիւսուր մասերն պողպատէ են: Ետեւի միակուսուր կայմը՝ 43 մեգր երկայնութիւն ունի, մինչեւ. միւս շորս կայմերը 59 մեգր երկայն են: Կայմերն իւրաքմէ 21 մեգր հեռու են:

Երեկտրական լուսնով միմարտիմի:

Նաբերս Ասն Փրանչիւսիյի նաւահանգիստը՝ երկարական լայնը մկնորսութեան գործածուեցաւ, եւ այս եղանակը ցանցերէն, մկնորսաց ողորհման կողմերէն եւ այլեայլ կարթերէն աւելի լաւ է: Ետովեղբայր խնայ. տեղեր, ուր որ յայնչտաակ ժամանակաց հետէ ամենին ինչ ծուկ չէր տեսնուեր, մերենայի շարժիչ զորութիւն մը եւ սաստիկ զուարէր երկարական լուսով ապակի գնդակ մը ծովու խորքը նետուեցաւ: Իսկ եւ իսկ ամէն տեսակ ձկեր, հատարակ ծածաննէ մինչեւ ստերէտ լուսաւով՝ խմբովին եւ կողովորայն հոն գիծեցին, եւ բաւական էր միայն ձեռքն կրկնաւել: Եւ որդէն 10—12 հատ կը բռնուէին: Բնականապէս Ամերիկայի բնակաց մեծագոյն մասն ալ պիտի սօրի է-տիւրնեան մկնորսութեան զարկը: Չմիմարտի համար անանկալ երջանութեան ու բարձի գար մըն է այս: